

**Хавфларнинг умумий
тушунчалари ва уларга ташқи
омиллар таъсири.**

РЕЖА

1.Хавф тушунчаси

2.Хавфлар таксономияси.

3.Хавфлар квантификатсияси.

Асосий:

- Gazinazarova S.M., va b. Hayot – faoliyat xavfsizligi. O‘quv qo‘llanma. Toshkent, 2012 y. -138 bet.
- Yormatov G‘.YO. va boshqalar. Hayot faoliyati xavfsizligi. –T.: “Aloqachi”, 2009 yil. – 348 b.
- Qudratov A. va b.. "Hayotiy faoliyat xavfsizligi". Ma’ruza kursi. “Aloqachi” -T.: 2005. -355 b.
- G‘oyipov H.E. Hayot faoliyati xavfsizligi. –T.: “Yangi asr avlodi”, 2007 yil. – 264 b.
- Nigmatov I., Tojiev M. X. "Favqulodda vaziyatlar va fuqaro muhofazasi" Darslik.-T.: Iqtisod-moliya. 2011. -260 b.
- Tojiev M. X., Nigmatov I., Ilxomov M. X. «Favqulodda vaziyatlar va fuqaro muhofazasi» O‘quv qo‘llanma. –T.: “Iqtisod-moliya”, 2005. - 195 b.
- Ёрматов Ғ. Ё. ва бошқалар. Ҳаёт фаолияти хавфсизлиги. Ўқув қўлланма. -Т.: 2005.

Қўшимча:

- **“Меҳнат Кодекси”. Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатлари тўплами. –Т.: 2005 й., 37-38 - сон.**
- **“Меҳнатни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги қонун. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси. –Т.: 2002 й., 1-сон.**
- **Ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ҳодисаларни ва ходимлар саломатлигининг бошқа хил зарарланишини текшириш ва ҳисобга олиш тўғрисидаги Низом. Вазирлар Маҳкамасининг қарори №286, 06.06.1997, –Т.: 1997.**
- **“Ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ҳодисалар ва касб касалликларидан мажбурий давлат ижтимоий суғуртаси тўғрисида”ги қонун. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2008 й., 37-38-сон.**
- **Таълим муассасаларида ўқув-тарбия жараёнида ўқувчилар ва талабалар билан юз берган бахтсиз ҳодисаларни текшириш ва ҳисобга олиш тартиби тўғрисида НИЗОМ. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, -Т.: 2011 й., 3-сон, 29-модда.**
- **Бобожонов Р.Д., Ибрагимов Э.И. „Ҳаёт-фаолият хавфсизлиги“ фанидан маърузалар матни тўплами. Тошкент, 2000 й.**

Хавф тушунчаси. Хавф-ҳаёт-фаолият хавфсизлигининг марказий тушунчасидир. Маълум бир шарт-шароитларда инсон ҳаёти ва соғлиғига тўғридан-тўғри ёки билвосита зарарли таъсир қилувчи ҳодиса, воқеа, жараёнлар, объектлар ва бошқаларга хавф деб айтилади. Ҳар қандай энергияга, кимёвий ва (ёки) биологик фаол ташкил қилувчиларга эга бўлган, ҳамда параметрлари инсон ҳаёт - фаолият кечириш шароитларига тўғри келмайдиган кўрсаткичларга эга бўлган ҳар қандай тизим хавф туғдиради.

Хавфлар яширин (потенциал) ва мавжуд, юзага келган (реал) турларга ажратилади. Потенциал **хавф** амалга ошиши, яъни реал **хавфга** айланиши учун “сабаблар” деб аталувчи шароитлар зарурдир.

Хавфлар учун қуйидаги белгилар характерлидир: ҳаётга таҳлика солиш, соғлиққа зарар, инсон аъзолари ишлашининг қийинлашиши.

Таҳлилнинг максадига кўра хавфни
характерловчи белгилар сони
кўпайиши ёки камайиши мумкин.
Юқоридаги **хавфга** берилган таъриф
мавжуд бўлган стандарт
тушунчаларни (хавфли ва зарарли
ишлаб чиқариш омиллари) ўзига
қамраб олувчи, ҳамда фаолиятнинг
ҳамма турларини ҳисобга олувчи
жуда салмоқли тушунчадир.

Хавфларни ўрганиш тартиби:

хавфларни олдиндан таҳлил этиш

хавfli ҳолатларнинг кетма-кетлигини аниқлаш, ҳодиса ва хавфлар «дарахтини» (шажарасини) тузиш

оқибатларни таҳлил қилиш.

Хавфлар таксономияси - хавфларни тартиб бўйича жойлаштириш деган маънони англатади.

Хавфлар номенклатураси - хавфнинг бирор белгиси, хусусияти, келтирадиган оқибати ёки бошқа кўрсаткичларига кўра тузилади.

Хавфлар квантификацияси - хавфларни (офат, талафот, ёнғин, нурланиш, шамол ва ҳоказо) сифатини, оқибатини аниқлашда сонли тавсифларнинг жорий қилинишидир.

Хавфлар идентификациясида ҳар бир хавфнинг келиб чиқиш сабаблари, хусусиятлари ва оқибатлари ўрганилади.

Хавфлар таксономияси- бу мураккаб ҳодисаларни, тушунчаларни, киши фаолиятига қаратилган нарсаларни таснифлаш ва тизимлаш тўғрисидаги фандир. У фаолият хавфсизлиги борасида билимларни уюштиришда, хавфларнинг тартибини янада чуқурроқ ўрганишда катта аҳамиятга эга.

Хавфларнинг айрим қисмлари қуйидагиларни ташкил этади:

- келиб чиқиши бўйича хавфлар: **табiiй, техник, экологик, аралаш** бўлади;
- расмий стандартга асосан **физик, химиявий, биологик ва рухий** турларга бўлинади;
- салбий оқибатларнинг рўй бериш вақти бўйича **импульсий** (беихтиёр ҳаракат) ва **кумулятив** (тўсатдан келувчи) турларда бўлади;
- хавфлар тарқалишига йўл қўймаслик бўйича (локализатсия) – **литосфера, гидросфера, атмосфера ва коинот** билан боғлиқ бўлади;
- келиб чиқадиган оқибатларига кўра **чарчаш, касалланиш, жароҳатланиш, ҳалокатлар, ёнғинлар** кўринишида бўлади;

- келтирадиган зарари бўйича **ИЖТИМОЙ, ТЕХНИК, ЭКОЛОГИК** ва бошқа турларга бўлинади;
- намоён бўлиши бўйича **маиший, спорт, йўл-транспорт, ишлаб чиқариш** ва **ҳарбий** бўлади;
- оламга таъсири бўйича ўта таъсирчан (**заҳарлар, кислоталар**) ва **суст (наркотик моддалар, арок, сигарет)** бўлади. Суст таъсир деганда одамнинг ўзи сабабчи бўладиган хавф тушунилади.

Хавфлар руйхати – бу аниқ бир тартиблар бўйича қўйилган номлар, атамалардир (ўзгарувчан ҳарорат, ҳаво ҳаракатининг тезлиги, ҳаво босими, ёруғлик, ҳавони ионлаш, портлаш, гербитсид, шовқин, тебраниш, ёнғин, захарли моддалар, лазер нури, электр ёйи ва бошқалар). Ҳар бир текшириладиган объектда ўтказиладиган аниқ текширишлар учун шу объект (цех, иш жойи, технологик жараён, касб) да учрайдиган хавфлар руйхати тузилади.

Олиб келувчи оқибатига кўра:

- ТОЛИҚИШ;
- касалланиш;
- жароҳатланиш;
- фалокатлар;
- ёнғин;
- ўлим хавфи ва бошқа.

Хавфлар номенклатураси. Хавфлар номенклатураси - маълум белгисига кўра хавфларнинг тизимлаштирилган номи, тушунчалари рўйхатидир. Ҳозирги вақтда хавфлар номининг биринчи ҳарфи бўйича алфавит тартибида номенклатура қилинган.

Хавфлар номенклатурасининг бир қисми қуйидагича:
Ажал, аланга, алкоголь, бузилиш, вакуум, вулкон, ваҳима, газ, гербицид, даҳшат, дард, динамик зўриқиш, емирилиш, ёмғир, ёнғин, зўриқиш, захар, зилзила, ифлосланиш, ичкилик, касаллик, камчилик, куйиш, лой, лат емоқ, лойқаланиш, лазер нурлари, магнит майдони, момақалдирак, метеоритлар, микроорганизмлар, намланиш, пульсация, пасайиш, радиация, резонанс, соғаймоқ, сақланиш, сирпаниш, тебраниш, ток уриши, тоймоқ, узилиш, урмоқ, ультратовуш, хужум, хавф, чарчаш, шамол, шовқин, электр токи, электр майдони, яхмалак, ядро.

Xavflar kvantifikatsiyasi

Kvantifikatsiya - murakkab tushuncha, (ofat, talafot, yong'in, nurlanish, shamol va hokazo)larning sifatini, oqibatini aniqlashda sonli tavsiflarning joriy qilinishidir.

Amalda kvantifikatsiyaning sonli, balli, darajali, tezlanishli (m/s, m/soat) va boshqa usullari qo'llaniladi. Jumladan, yer silkinishining kvantifikatsiyasi - ballda yoki magnitudada, shamollar - m/s, yer ko'chkilari - m/soat yoki km/soatda, kuyish, nurlanish, buzilishlar - darajali usullari qo'llaniladi.

Хавфлар квантификацияси.

Хавфлар квантификацияси - мураккаб тушунча бўлган хавфларни баҳолаш, сифат жиҳатдан аниқлаш учун сонли тавсифларни жорий қилишдир. Амалда квантификациянинг сонли, балли ва бошка усуллари қўлланилади. Хавфларни квантификация қилиш учун, яъни сонли баҳолаш учун “таваккал” (риск) тушунчаси киритилган.

Хавфларни идентификациялаш.

Хавфларни идентификациялаш — хавфларни идентификациялаш деганда ҳаёт фаолияти хавфсизлигини таъминлашга йўналтирилган олдини олиш ва тезкор тадбирларни амалга ошириш учун хавфларнинг зарур ва етарли бўлган миқдорий (сонли), вақтий, фазовий ва бошқа тавсифларни топиш, аниқлаш ва белгилаш жараёни тушунилади. Идентификация жараёнида аниқ масалаларни ечиш учун муҳим бўлган хавфлар номенклатураси, хавфларнинг содир бўлиш эҳтимоллиги, фазовий локализацияси, яъни юзага келиш жойининг координаталари, кўриладиган тахминий зарар ва шунга ўхшаш кўрсаткичлар аниқланади.

**Иш шароитларининг электр
хавфсизлиги бўйича
классификацияси.**

6. Атроф-муҳит омилларига боғлиқ равишда ишлаб чиқариш шароитлари электр хавфсизлиги бўйича уч гуруҳга бўлинади:

- юқори хавфли шароит;
- ўта хавфли шароит;
- хавфи кам бўлган шароит.

Юқори хавфли шароитли хоналарда поллар ток ўтазувчан (металл, тупроқли, бетонли), хоналардаги ҳаво нисбий намлиги 75% дан юқори, ток ўтказувчан чанглар мавжуд, ҳаво ҳарорати 35...40°C атрофида, ер билан уланган бино ва ускуналарнинг металлконструкциялари ҳамда электр ускуналарининг металл корпусларига одамнинг бир вақтда тегиб қолиш хавфи эҳтимоли борлиги билан характерланади.

Ўта хавфли шароитли хоналарда ҳавонинг нисбий намлиги 100% атрофида, кимёвий актив муҳит (кислота буғлари, ишқорлар) мавжуд, ҳамда юқори хавфли шароитда келтирилган омиллардан битта ёки иккитаси бир вақтда мавжудлиги билан тавсифланади. Шу категорияга очиқ майдонларда, хонадан ташқарида ишлатилаётган электр қурилмаларни киритиш мумкин. Сув ҳўжалигидаги кўпчилик хоналар юқори хавфли ёки ўта хавфли шароитли хоналарга киради (поли ер ёки бетонли хоналар, юқори намли насос станциялари, суғориш машиналари ва ҳ.к.).

Хавфи кам бўлган шароитли хоналарда юқоридаги иккита гуруҳда келтирилган омилларнинг биттаси ҳам мавжуд эмас.

“Балиқ склети” схемаси

